

80 Yıllık Ömürde, 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı: “Mehmet Ali Eke”**

Temuçin F. ERTAN*

Giriş:
Tarih, sosyal bilimler arasında insanı kavrayan ve kuşatan bilim dallarından biridir. Bu nedenle hemen herkes tarihle ilgilenmiş, derinliklerini incelemeye çalışmış, zaman ve mekan açısından uzak-yakın demeden geçmişini merak etmiş ve öğrenme arzusu duymuştur. Tarihin bir toplumun hafızası olduğu gerçeğinden hareketle, yaşanan geçmişle, bugünü anlamaya ve gelecekle ilgili öngörülerde bulunmaya çaba sarf etmiştir.

Tarihin toplumsal gelişmelerin bir sonucu olduğu herkes tarafından kabul edilmekle birlikte, zaman zaman kişilerin ön plana çıktığı ve bu kişilerin tarihsel olaylar üzerinde belirleyiciliğe yakın etkilerinin bulunduğu da görülmüştür. Devlet adamları, bilim adamları, komutanlar, filozoflar ve hatta sıra dışı muhalifler zaman zaman tarihe yön vermişler ve bu yüzden de tarihi bir vak'a olarak ele alınmaya ve incelenmeye değer bulunmuşlardır. Bu bağlamda biyografi; din, devlet yönetimi, bilim, sanat ve ekonomi gibi alanlarda çağına ve sonrasına yön vermiş, tanınmış insanların yaşam öyküleri olarak tarih biliminin vazgeçilmez araştırma alanlarından ve kaynaklarından biri olmuştur.

Biyografik bir çalışmada söz konusu kişi; ailesi, yetiştiği çevre, varsa öğrenim süreci, mücadeleleri, başarıları ya da başarısızlıkları, bunlarda etkili olan maddi ve manevi öğeler göz önünde tutularak ele alınır. Tarihte yaşananların açıklanması ve

* Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

yorumlanması açısından tarih bilimine ciddi katkılar sağlayan biyografiler, bir toplumun siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişlerinin açıklanmasında ve anlaşılmasında önemli rol oynarlar.

Savaş kazanan muzaffer komutan, insanlığa yön veren bir düşünür, önemli bir buluşu gerçekleştiren bilim adamı, bir devlet kuran ya da yıkan siyasi önder, sanatta yeni bir anlayış geliştiren sanatçı biyografik bir çalışmanın konusu olabilir. Zaten yaygın olan biyografik çalışma türü de budur. Oysa tarih sadece, tarihin yazımıyla ön plana çıkarılan ve sıra dışı olarak görülen kişilerin ürünü değildir. Türkler için İstanbul'un fethi kadar, II. Viyana kuşatması sırasındaki bozgun da tarihtir. Daha kısa ve açık bir ifadeyle tarih yapmak ve tarihe geçmek için kazanmak ya da kaybetmek belirleyici değildir. Bir kişinin tarihe damgasını vurması, o kişinin yaptıkları kadar, sonraki dönemlerde tarihi kaleme alan tarihçilerin yazım tarzları ve tercihleriyle de ilgilidir.

Bir bakıma tarihin her döneminde ve her toplumda meçhul kahramanlar bulunur. Aslında tarihte incelenme konusu olmak için kahraman olmak temel koşul olmamalıdır. Olaya, sürece ve yaşananlara tanık olan ortalama bir kişi de, tarih bilimi ile uğraşanlar tarafından yaşam deneyimleri açısından ele alındığında ortaya ilginç sonuçlar çıkabilir. Bir bilim adamının önemli buluşunu gerçekleştirirken, yanında bulunanlar ve olaya tanık olanlar; savaş kazanan bir komutanın ordusunda bulunan diğer komutan ve askerler; ihtilalci bir önderin yanındaki milisler; toplumsal değişimi bire bir yaşamış olan kitleler de tarihin yapılmasında doğrudan rol oynamışlar ve söz konusu süreçlerde yer almışlardır.

Sıradan görülen ve literatüre dahi geçmeyen pek çok insanın da, yaşadıkları anı kendilerine göre algıladıkları ve yorumladıkları bir gerçektir. Bu yorum belki de daha saf, daha yalın ve daha kaygısız bir yorumdur. Bu kişilerin yaşadıkları ile ilgili olarak sistematik anıları ve ilgi odağı olan mülakatları yoktur. Büyük bir olasılıkla da bu kişilere en yakınları bile, hayatları boyunca, özel yaşamları dışında herhangi bir soru sormamışlardır. Ancak böylesi soruların sorulmamış olması, tarihsel süreçte yer alan ferdin deneyimlerinin değerini azaltmaz.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Mehmet Ali Eke'nin de yazılı basılmış veya basılmamış herhangi bir eseri ya da kaleme aldığı anısı yoktur. Ama yaşadıkları, tanık olduğu olaylar ve bulunduğu ortamlar vardır. Monarşi'den Cumhuriyet'e, tek partili dönemden çok partili yaşama, otoriter uygulamalardan katılımcı ve çoğulcu yönetime geçiş süreçlerine tanık olmuştur. Onun hayatının akışı içinde izlenebilen tarih, karşımıza yeni kuşak Türk insanının meraklı bir panoramasını çıkarmaktadır. Askerdir, ülkesi için kaygılı bir yurttaştır, bir sendikacıdır, bir babadır. Köklü bir imparatorluğun çöküş acıları içinde doğmuş, yeni bir devletin doğuş sancıları içinde büyümüş ve cumhuriyetin ilk kuşağı olarak yetişmiştir. Türk modernleşmesinin en keskin virajı olan Atatürk döneminin aracısız tanığıdır. Yaşadıkları vardır, bu yaşadıklarının zihninde

bıraktığı izler kimliğinin oluşmasında temel belirleyiciler olmuştur. O halde onun bıraktığı el değmemiş ve çoğunluğu resmi olmayan belgelere dayanılarak yapılacak bir araştırma, bir insan olarak Mehmet Ali Eke'yi tanımaya yol açacağı gibi, Türk toplumunun belli bir dönemine ışık tutacak bir süreci açıklamaya katkı sağlayabilir.

Mehmet Ali Eke'nin Çocukluğu ve İlköğrenimi

Mehmet Ali Eke, 1331 (1915) yılında Kargı'da doğdu. Kargı günümüzde Çorum'a bağlı bir ilçedir. Orta ve doğu kesimleri Kızılırmak ile kollarından olan Devrez çayının vadileriyle yarılmış olan Kargı, Ilgaz ve Köroğlu dağlarının uzantıları nedeniyle engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Bizans döneminde kurulduğu sanılan Kargı, 14. yüzyıl sonlarında Osmanlı topraklarına katılmıştı. Adının, eskiden bölgede kargı üretimi yapılmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bucak merkezi olan kasaba, 1936'da ilçe merkezi yapılarak Kastamonu'ya, 1953 yılında ise Çorum'a bağlanmıştı.

Kargı'nın geçmişinin derinliği, bugün ilçede bulunan bazı tarihi eserlerden de anlaşılmaktadır. İlçe sınırları içinde Roma ve Bizans dönemlerinden kaldığı tahmin edilen kaya mezarları Kargı'nın ne denli eski bir tarihinin olduğunun canlı kanıtlarıdır. Hacıhamza bucağında bulunan camii, sıbyan mektebi, han ve hamamdan oluşan Sinan Paşa Külliyesi 16. yüzyıla ait bir eserlerdir. Yıkıntı halinde bulunan surların 1734 yılında yapıldığı sanılmaktadır. Kargı'nın tarihine tanıklık eden bir başka eser ise IV. Murat'ın Karakese Köyünde ölen karısı Mihri Hatun¹ için yaptırmış olduğu camii ve hamamdır. Bu arada 1500'lerde inşa edildiği tahmin edilen Oğuzköy Camii de Kargı'da bulunan bir diğer tarihi eserdir.

Mehmet Ali Eke'nin doğduğu yerleşim merkezinin derin bir geçmişe sahip olmasının, onun yaşamına ciddi bir etki yaptığını akla getirmektedir. Mehmet Ali Eke'nin doğduğu coğrafya kadar, yaşama gözlerini açtığı yıl olan 1915'de sıradan bir yıl değildir. 1915 yılı, I. Dünya Savaşı'nın en çetin çatışmalarının olduğu ve Osmanlı Devleti'nin aynı anda birçok cephede savaştığı bir yıldır. Türk orduları 1915'te bir yandan Çanakkale Cephesinde İtilaf donanmasına karşı tarihi bir direnişi gerçekleştirirken, diğer yandan da Kafkas Cephesinde Rus Ordularının yanı sıra Ermeni milisleri ve doğa şartlarıyla da dramatik bir mücadeleye girişmişti. Yine Süveyş Kanalı'na Cemal Paşa komutasında düzenlenen harekat da aynı yıla rastlamaktadır.

Savaşlarla ilgili olarak, sonraki dönemlerde çoğunlukla genel değerlendirmeler yapılır. Bu değerlendirmeler daha çok bir ülkedeki askeri, idari ve ekonomik gelişmeler çerçevesindedir. Herhangi bir savaşın sonuçları da bu çerçevede rakamlarla ifade

¹ Mehmet Ali Eke'nin soykütüğü incelendiğinde Mihriye isminin iki yerde geçtiği görülür. Bu isimlerin verilmesinin nedeni IV. Murat'ın karısı Mihri Hatun olsa gerek. Ayrıca bugün Mehmet Ali Eke'nin ailesinden hayatta kalanların nüfus kağıtlarında mahalle adı olarak Mihrihatun geçmektedir.

edilir. Ölü sayısı, yaralı sayısı, kayıp sayısı, yıkılan bina sayısı ve savaş maliyeti birer matematiksel kavram olarak sunulur ve savaşın sonuçları olarak zihinlerdeki yerini alır. Oysa hemen her savaşın toplumsal ve bireysel etkileri de vardır. Toplam rakamlar arasında verilen ölü, yaralı ve kayıpların her biri aslında bir insandır, yakınları vardır ve bekleyenleri bulunur. Bu anlamda, savaş, sadece çatışma ve çatışmanın rakamsal sonuçları değildir. Savaş yıllarında insanların beklentileri, gündelik yaşamları, çektikleri sıkıntılar ve ölümler karşısındaki tutumları da rakam olarak sunulan sonuçlar kadar, belki de daha fazla önemlidir. Savaşların bu yönü zaman zaman romanlarda, öykülerde, sinemada ve bazı belgesellerde karşımıza çıkarlar. Oysa savaşın insan yaşamını doğrudan etkileyen yönü, bireyin hayalleri veya hayal kırıklıkları da akademik açıdan incelenmeğe değer konulardır.

I. Dünya Savaşı'na da bu açıdan bakıldığında, bu savaşın Mehmet Ali ve ailesi için de yaşamsal önemi vardır. Savaş yıllarında doğan, yürümeyi ve konuşmayı savaşın sıkıntıları arasında öğrenen Mehmet Ali'nin ailesinde de, hemen her ailede olduğu gibi şehit vardır. Babasının kardeşi Çanakkale'de yaralandıktan sonra memleketine dönmüş ve ardından yeniden görev aldığı Doğu Cephesinde şehit olmuştur. Bu şehitlik Mehmet Ali'nin yaşamını ve babasıyla olan bağlarını da yakından etkileyecektir.

Mehmet Ali Eke'nin babasının adı Galip, annesinin adı ise Fatma idi. Kendisinden başka Enver ve Bedriye isimli iki kardeşi daha vardı. Mehmet Ali Eke'nin aile kütüğü ile ilgili olarak dört kuşak geriye gitmek mümkündür. Mehmet Ali Eke'nin çeşitli kurumlara vermiş olduğu belgelerde aile adı Hacı Müştak olarak geçmektedir. Babası Galip Efendi'nin dedesi Hacı Kadı Müştak Efendi idi.² Hacı Müştak Efendi'nin bir süre Mekke'de kadılık yaptığı tahmin edilmektedir. Mehmet Ali'nin babası Galip Efendi, ilk eşi Fadime Hanım'ın kolera salgını sırasında ölmesi üzerine savaş sırasında şehit olan kardeşi Saffet'in³ dul eşi ile evlenmişti ya da evlendirilmişti. Bu nedenle Mehmet Ali'nin çocukluğu anneannesinin yanında geçmişti. Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi Galip Efendinin ilk eşi ve kardeşi farklı şekillerde de olsa birbirlerine çok yakın zamanlarda ölmüşlerdir. Bu ölümler Galip Efendi'yi belki de hiç arzu etmediği

2 18 yıl Mekke'de kadılık yapmış olan Hacı Kadı Müştak'ın babası Kara İsmail olarak bilinen bir kişidir. Kara İsmail, Kargı'nın dayanmış olduğu dağın ardındaki yerleşim merkezi olan Boyabat'ın Kızıoğlan köyünden gelip, Kargı'ya yerleşmiştir. Hacı Müştak Efendi'nin sonraki görev yeri Erzincan'dır. Oğullarından biri olan (Mehmet Ali Eke'nin babasının amcası) İsmail Hakkı, burada bir süre gönüllü neferlik yaptıktan sonra, Trablusgarp Savaşı'na gönüllü katılmış ve bundan dolayı da savaş sonrasında zabıt olmuştur. Bu bilgilerin ışığında Mehmet Ali Eke'nin kendisi gibi, ailesinin de yaşamında, Doğu Anadolu'nun ve askerlik mesleğinin ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

3 Galip Efendi'nin kardeşi Saffet Çanakkale Savaşları sırasında yaralanmış ve bir süre için memleketine dönmüştür. Çanakkale'de görev yapan birliklerinin Doğu Cephesine aktarılması sırasında Sivas yakınlarında ölmüştür. Saffet'in daha önce almış olduğu yara yüzünden mi, yoksa yeni bir çatışmada mı şehit düştüğü kesin bilinmemektedir.

koşullarda bir evliliğe zorlamıştı. Galip Efendi kolundaki sakatlık nedeniyle askerlik yapmamış ve savaşa da fiilen katılmamıştı. Bu yüzden Galip Efendi savaş yıllarında kahvehane işletmişti.⁴

I. Dünya Savaşı, Mehmet Ali'nin yaşamındaki ilk savaş olmakla birlikte son savaş olmayacaktır. Anadolu'nun işgal edilmesi üzerine başlayan Kurtuluş Savaşı sırasında 5-6 yaşlarında bir çocuktur ve çok küçük yaşta olmasına karşın, bu savaşın bütün olumsuzluklarından doğrudan etkilenmişti. 1921 yılında çıkarılan Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde tek binek hayvanları olan katırın, Tekalif-i Milliye Komisyonu tarafından alınması yaşamlarını daha da zorlaştırmıştı. Bu zorluğun Kurtuluş savaşı karşılığında dönüştüğü söylenemez. Hemen herkes gibi Mehmet Ali'nin ailesi de savaşın kazanılmasında üzerine düşen görevi yapmaya çalışmıştı. Ayrıca yurdun kurtarılmasından sonra kurulan yeni devlet, bu katırın bedelini Mehmet Ali'nin anneannesine altın değerinden ödemişti.

Anadolu'nun işgal altında bulunmasının Mehmet Ali'ye getirdiği olumsuzluklarından bir başkası da, ilköğretimine oldukça geç başlamış olmasıdır. Mehmet Ali'nin ilkokul yılları genç cumhuriyetin de yeniden inşa yıllarıdır. Osmanlı vatandaşı olarak dünyaya gelen Mehmet Ali, cumhuriyetin birinci kuşağı olarak yaşanan değişimin, yarattığı sancının ve değişim karşılığının canlı tanıklarından biridir. Mehmet Ali Eke'nin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü sonrasında ilköğretime başladığı ve yeni eğitim anlayışının uygulandığı ilk öğrenci kitlesi arasında yer aldığı büyük ihtimaldir. Mehmet Ali Eke, mektep-medrese ikiliğinin kaldırılmasından sonra hayata geçen modern anlamdaki Cumhuriyet eğitim sistemi ile öğrenim hayatına başlayan ve sürdüren ilk kuşağa mensup cumhuriyet yurttaşıdır. Eldeki fotoğraftan karma eğitim veren ve döneme göre modern eğitim metotlarını uygulayan bir ilkokula devam ettiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf-1). Fotoğrafta görülen öğretmen Pelitözülü Hilmi Hoca'dır. Sonraki yıllarda Güneş soyadını alacak olan Hilmi Hoca, mesleğinin ilk yıllarında sarıklı ve cübbeli bir şekilde görev yaparken, Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında modern görünüme bürünmüştür. Bu biçimsel değişim bir öğretmenin modernleşme karşısındaki hızlı uyumunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca değişimin sadece biçimsel değil, aynı zamanda bir öğretmenin zihninde gerçekleştiği söylenebilir.

Halifeliğin kaldırılması ve Medeni Kanun'un kabulü gibi toplum yaşamını yakından ilgilendiren değişimleri ilkokul sıralarında yaşadı. Eğitim kurumlarını doğrudan etkileyen Maarif Teşkilatı Hakkındaki Kanun'un çıkarıldığı ve ilk uygulandığı dönemde ilkokulda öğrenci idi. Bütün bunlara ek olarak saat ve takvim değişikliği sonucu, zaman kavramının da yeniden şekillendiği bir dönemde ilkokulda öğrenci olduğu düşünülürse,

⁴ Galip Efendi 1923 yılında, 29 yaşında iken ölmüştür. Böylece anneannesinin yanında kalan Mehmet Ali Eke, daha 8 yaşına gelmeden babasını da kaybetmiştir.

Fotoğraf: 1

bu yenilikleri benimsemesi daha da kolay oldu, toplumun yeniden şekillendirilmesi projesinde sorun yaratmayacak cumhuriyet kuşağına ait bir birey olarak yetişti. Daha kısa ve açık bir deyimle Mehmet Ali, cumhuriyetle birlikte büyümekle kalmıyor, aynı zamanda biçimsel ve düşünsel değişikliği de bire bir yaşıyordu.

İlkokulu 1931 yılında tamamlamış olması, alfabe değişikliğini bizzat yaşadığını göstermektedir. Okula Arap alfabesiyle başladı, Latin alfabesiyle mezun oldu. O dönemde matbu bir şahadetname bulunmaması gerekçesiyle, ilkokulu tamamlamasıyla ilgili olarak kendisine geçici bir tasdikname verildi.

Askerlik Mesleğine Giriş ve Faaliyetleri

1932 yılında Milli Müdafaa Vekaleti'ne bağlı olan İstanbul Küçük Zabit Hazırlama Mektebine müracaat eden Mehmet Ali Eke'nin başvuru belgesinden anlaşıldığı üzere, bu tarihte annesini ve babasını kaybetmiş durumdadır. Bu başvuru belgesinde Mehmet Ali'nin ailesinden kalan herhangi bir servetinin bulunmadığı ve kefilinin de o dönemde kaymakam olan amcası Nimet Bey olduğu görülmektedir. Yine aynı belgede anneannesinin himayesinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Mehmet Ali, İstanbul'daki Zeytinburnu Gedikli Küçük Zabit Hazırlama Mektebi için girdiği sınavı kazandı ve 22 Mayıs 1932'de bu okulda askeri öğrenime başladı.

1932 yılında geriye dönük olarak, genç cumhuriyetin yaklaşık ilk on yıllık gelişimine bakıldığında, üst yapı ile ilgili çok sayıda köklü değişimin gerçekleştiğini, ancak, toplumun refah düzeyinin ve ekonomik anlamdaki yaşamının geçmişe göre çok da fazla değişmediğini söylemek mümkündür. Bütün bunlara karşılık bir de 1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'yi olumsuz etkilemesi, Mehmet Ali'nin de yaşamında ciddi zorluklar yarattı.

Türkiye'nin 1929 yılında tüm dünyayı sarsan ekonomik bunalımın olumsuz etkilerinden sıyrılmaya çalıştığı ve devletçi ekonomik politikayı benimsediği bir dönemde, Mehmet Ali Eke de bundan sonraki yaşamını belirleyecek olan askerlik mesleğine ilk adımı attı. Mehmet Ali Eke'ye okulun vermiş olduğu sağlık cüzdanı incelendiğinde herhangi bir kalıcı hastalığının bulunmadığı görülmektedir.⁵ O dönemde Zabıt Hazırlama Mektebi öğrencilerinin periyodik olarak sağlık kontrolünden geçirilmeleri son derece dikkat çekici bir uygulamadır. Ancak o dönemde 15-16 yaşlarında bulunan ve çocukluktan gençliğe geçiş dönemini yaşayan Mehmet Ali'nin boyu ve kilosunun çok da fazla olduğu söylenemez. 1 Temmuz 1932'de boyu 1.52 cm, kilosu 54 kg iken, 3 Şubat 1933'te yapılan muayenede boyu 1.54 cm'ye ulaşırken, kilosu değişmemişti. Sonraki dönemdeki muayenede boyunun 1.57 cm'ye, kilosunun ise 55 kg'a yükseldiği anlaşılmaktadır. 1.57 cm'lik bir boy uzunluğunun 17 yaşındaki bir askeri öğrenci için yeterli olmadığı düşünülebilir.

Mehmet Ali Eke, 20 Nisan 1934'te mezun olduktan sonra askerlik mesleğine fiilen başladı. 1 Eylül 1934'te onbaşılığa terfi eden Mehmet Ali Eke, altı aylık bir stajdan sonra, 1 Şubat 1935'te İstanbul'daki Maltepe Gedikli Zabıt Okulu'nda yeni bir eğitime başladı. Burada bir yıla yakın bir zaman eğitim gördükten sonra 30 Kasım 1935'te mezun oldu, 1726 sicil numarasıyla ve *Gedikli Çavuş* rütbesiyle orduya katıldı. Mehmet Ali Eke için Gedikli Zabıt Okulunu bitirmek bir son değil, yaşamı için bir başlangıç oldu. Mehmet Ali Eke'nin kur'a sonucu belirlenen ilk görev yeri Kastamonu idi. 4. Kolorduya bağlı 8. tümen bünyesindeki, 131. piyade alayı, 2. tabur, 7. bölük 2. takımında göreve başladı (Fotoğraf-2)⁶.

Mehmet Ali Eke'nin ilk atama belgesindeki bilgiler incelendiğinde aile adının "*Kadoğlu*" olduğu ve bu tarihte henüz soyadı almadığı görülmektedir. Bundan da, 21 Haziran 1934'te çıkarılan ve 1 Ocak 1935'ten itibaren yürürlüğe giren Soyadı Kanunu karşısında, soyadı almak için Mehmet Ali ve ailesinin pek de acele etmedikleri

5 Mehmet Ali Eke'nin askerlik görevine ilk başladığı anda hazırlanan belgede gözlerinin biraz rahatsız olduğu belirtilmektedir. Bu göz rahatsızlığı o dönemde tedavi edilmesine karşın, tam iyileşme görülemediği. Bu rahatsızlık Mehmet Ali Eke'nin meslek hayatının gidişatını ciddi şekilde etkileyecektir.

6 Mehmet Ali Eke'nin büyük oğlu Galip Eke de bir piyade subayıdır. Galip Eke'nin askerlik mesleğine babasının ilk atandığı birlik olan 131. piyade alayında başlaması ilginç bir rastlantıdır.

Fotoğraf: 2

anlaşılmaktadır⁷. Sonraki dönemlerde Mehmet Ali'nin "Eke" soyadını almasında büyük amcası Müştak Bey'in doğrudan etkisi oldu. Aile adı "Kadıoğlu"nun soyadı olarak benimsememesi ilginçtir.

Mehmet Ali'nin, Gedikli Çavuş rütbesinde iken katıldığı ve muhtemelen terfi için yapılan tarih ve yurt bilgisi dersi ile ilgili yazılı bir sınavdaki soruların ve verdiği cevapların, dönemin sınav tarzına ışık tutacağı düşünülerek aynen aktarılması uygun görülmektedir:

S.1: Tarih kaç zamana ayrılır, İstanbul'un zaptı ne vakit kimin tarafından ve nasıl yapılmıştır?

S.2: Çanakkale Harbinde Kaymakam Mustafa Kemal Bey kimdir?

S.3: Türkiye Cumhuriyetinin ilanı ne zamandır?

S.4: Türkiye'de sayılab ve Reiscumhur intihabı nasıl yapılır?

C.1: Tarih 4 zamana ayrılır. Eski zaman, orta zaman, yeni zaman, en yakın zaman. İstanbul'un zaptı: 1453 tarihinde mayısın yirmi dokuzuncu günü zapt edildi. İstanbul Fatih Sultan Mehmet'in zamanında zapt edildi. 200.000 kişilik bir ordu ile İstanbulu 53 [gün] muhasarada bıraktı Macaristan'dan getirdiği mühendislerle büyük çaplı toplar döktürdü Bu topların açtığı büyük delikten 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'u zaptetti. Şarki Roma İmparatorluğuna nihayet verilerek yerine Osmanlı İmparatorluğu kuruldu. İşte İstanbul'un zaptı ile orta zamana nihayet verildi yeni zaman kuruldu.

C.2: Büyük harpte Çanakkalede 19 fırka komutanı iki düşmanı Çanakkale'ye sokmadı denize döktü. Kemal Bey Anafartalar kahramanıdır. İstiklal Harbinde de bütün düşmanları denize döktü cumhuriyeti kurdu şimdi cumhur reisimiz Atatürk'tür.

⁷ Soyadı Kanunu ile ilgili devlet ve halkın tutumu için bkz. Temuçin F. Ertan "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", *Kebikeç. İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, 2000, 255-272

*C.3: Türkiye Cumhuriyetinin ilanı
29 Teşrin 1923 tarihindedir.*

*C.4: Türkiyede sayılav her dört
senede bir intihap edilir. Ulus ilk
deşa kendi aralarında rey vererek
müntehibi saniler seçer, bunlar da
akıllarına [göre?] rey vererek
içlerinden bir tanesini sayılav olarak
seçerler 40 000 kişiden bir sayılav
seçilir Sayılavlar da kendi ara-
larında rey vererek içlerinden reisi
cumburlarını seçer.”*

1 Aralık 1937 tarihinde yapılan sınavda, o tarihte 22 yaşında bulunan ve genç bir Gedikli Çavuş olan Mehmet Ali Eke'nin, verdiği cevapların değerlendirme heyeti tarafından yeterli görüldüğü ve tam puan (5) verilerek başarılı bulunduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Ali Eke bu sınav sonrasında Gedikli Başçavuş Muavini rütbesine yükseltildi. O dönemde silahlı kuvvetlerde terfi

edebilmek için belli koşulların arandığı ve sınavda başarılı olmanın şart olduğu görülmektedir. Bu da sırası gelenin kendiliğinden terfi ettirilmesi uygulamasının bulunmadığını ve terfi işleminde seçici davranıldığını göstermektedir.

Mehmet Ali Eke'nin Türk devrimi karşısındaki tutumu da incelenmeğe değer bir konudur. Türk devriminde gerçekleştirilen yeniliklerin hemen hepsine uyum sağladığı ve bir silahlı kuvvetler mensubu olarak cumhuriyet yurttaşı kimliğini de benimsediği bir gerçektir. Kılık-kıyafetle ilgili modernleşme çabaları karşısındaki tepkisinin ne denli olumlu olduğunun kanıtı bir fotoğrafta görülmektedir (Fotoğraf-3).

1937, Mehmet Ali Eke için sınavda başarılı olduğu ve terfi ettiği bir yıl olurken, Türkiye açısından sıkıntılı bir dönemin başlangıcını teşkil eder. 1937 yılında Tunceli'de, Türkiye'de bugün de tartışma konusu olan ve bir isyan niteliğine bürünen olaylar başladı.⁸

Fotoğraf: 3

⁸ Tunceli olaylarıyla ilgili olarak bkz. Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerekeçleri*, İstanbul, 1972 ve Faik Bulut, *Belgelerle Dersim Raporları*, İstanbul, 1992.

Osmanlı Devleti zamanında uzun yıllar yurtluk ve ocaklık biçiminde özerk olarak yönetilen Dersim bölgesinde, gerek bölgenin doğal koşulları, gerekse aşiret yapısının yaygınlığı nedeniyle merkezi otorite kurulamamıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra, bölgede aşiret düzenini yok etmek ve devlet otoritesini sağlamak için ciddi girişimler başladı. 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanı ve 1930'da Ağrı'da çıkan isyan, bölgede genç Cumhuriyet'in otorite kurmak yolundaki yapısal düzenlenmelerini geciktirdi. Bu tür isyanlar genelde asayiş ile ilgili önlemlere ağırlık verilmesine yol açtı.

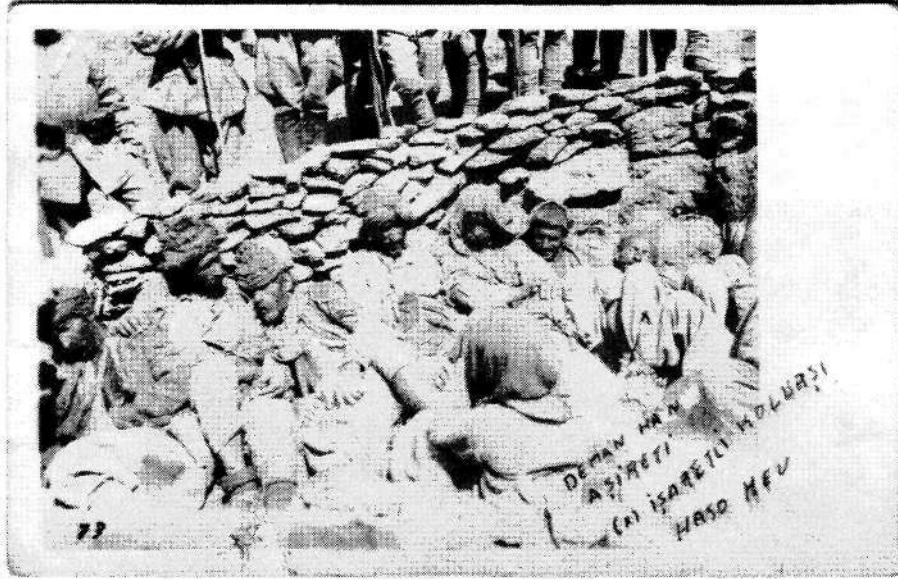
1935 yılında Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun çıkarıldı. Bu kanun ile Tunceli'ye askeri bir vali tayin edilecekti. Bu vali aynı zamanda Dördüncü Umumi Müfettiş görevini de üstlenerek, idari, askeri ve adli yetkilere sahip olacaktı. Geniş yetkilerle donatılacak olan vali, ilde yaşayan kişileri ve aileleri, gerekli gördüğü takdirde il sınırında başka bir yere nakletmek ve il sınırları dışına çıkarmak yetkisi de taşıyacaktı.

Her yönüyle, ne pahasına olursa olsun iç güvenliği sağlamaya kararlı bir hükümetin uygulamasının bir parçası olan bu yasanın yürürlüğe girmesi, Tunceli'de huzursuzluklara yol açtı. 1937 yılı başlarında bölgede olaylar başladı ve mevcut hükümet, devlet otoritesini kurma konusunda başarılı olamadı. Aynı dönemde Hatay sorunu yüzünden dikkatini bu olaya yöneltmiş olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, olayları bastırmakta zorlandı. Bu arada olaylarda Suriye'nin ve Fransa'nın kışkırtmalarının rolü olduğu iddiaları ortaya atıldı.⁹

Mart 1937'de olayların genişlemesi üzerine askeri hareket başlatıldı ve sonuçta Eylül 1937'de isyan bastırıldı. Çok sayıda insanın öldüğü olaylar sonunda yapılan yargılamalarla isyanın önderi sayılan Seyyid Rıza ve oğlunun da aralarında bulunduğu yedi kişi idam edildi. Ancak bu idamlar ve diğer hapis cezaları, 1938 yılında yeni olayların başlamasına neden oldu. Bu kez daha sert bir askeri müdahaleyle isyan Eylül 1938'de isyan kesin olarak bastırıldı.

Tarihe *Dersim İsyanı* olarak geçen ve 1937-1938 yıllarında Türkiye'nin gündemini meşgul eden olaylara, o dönemde genç Gedikli Başçavuş Muavini olan Mehmet Ali Eke de yakından tanık oldu. Ancak Dersim'de görev alması iradesi dışında ve biraz da beklenmedik bir şekilde gerçekleşti. Görev yeri olan Kastamonu'da bir yüzbaşı ile kavgaya varan anlaşmazlığı sonucunda Dersim'e gönderildi. Bu görevlendirme biraz da sürgün niteliği taşımaktaydı. Tunceli ve civarında, özellikle olayların büyümesinde doğrudan rol oynayan Demenan aşiretine karşı verilen mücadeleye katıldı. Demenan aşiretinin önde gelenlerinin yakalanmasında rol oynadı (Fotoğraf-4).

⁹ Benzer iddialar 1925 yılındaki Musul sorunu sırasındaki Şeyh Sait İsyanıyla ilgili olarak da ileri sürülmüştü. Musul sorununda Türkiye'nin karşısında bulunan İngiltere'nin Şeyh Sait İsyanını desteklediği bir çok bilim adamı tarafından ileri sürülen bir görüştür.

Fotoğraf: 4

Demenan aşireti olayların en başından itibaren Seyit Rıza ile birlikte hareket eden ve diğer isyancı aşiretlerle işbirliği yapan bir aşiretti. 21 Mart'ta Nevruz gecesinde Tunceli-Erzincan yolu üzerinde bulunan Pah bucağındaki tahta köprü, bu aşirete mensup kişiler tarafından yakılmıştı. Yine birkaç gün sonra Kahmut ile Pah arasındaki telefon hattı da Demenan aşireti tarafından imha edilmişti. Kahmut karakoluna takviye için gönderilen jandarma kuvvetine de pusu kurulmasında Demenan aşiretinin rolü vardı. Demenan aşiretinin en önde gelen iki ismi olan Cebrail oğulları Hasan ve Hüseyin'in yakalanması, Mehmet Ali Eke'nin yoğun çabaları sonunda gerçekleşti. Yine Baluşağı aşiretinin reisinin de ölü olarak ele geçirilmesinde rol oynadı (Fotoğraf-5).

Olaylarla doğrudan ilgili ve böylesi saldırgan bir çizgide bulunan Demenan aşireti ile yapılan mücadelede rol almak Mehmet Ali Eke'nin yaşamında ciddi izler bıraktı. Bu aşiretin önde gelenlerinin yakalanmasıyla ilgili olan ve Mehmet Ali Eke'nin de içinde bulunduğu fotoğrafların yıllar yılı korunması bunun en çarpıcı örneğidir (Fotoğraf-6)

Daha iki yıllık genç bir silahlı kuvvetler mensubu iken, kendisini böylesi ciddi çatışmaların içinde bulan Mehmet Ali Eke için, Tunceli olayları önemli bir deneyim olmuştu. Genel olarak düzenli harp taktiklerine göre yetiştirilen askerler için Tunceli olayları ve benzeri türünden çatışmalar, düzenli kuvvetler için her zaman sorunlu olmuştur. Bu tür sorunları Mehmet Ali Eke'nin de yaşadığı bir gerçektir. Ancak Tunceli

Fotoğraf: 5

Fotoğraf: 6

olayları onun rütbesinin yükseltilmesinde etkili oldu. Tunceli'deki olayların bastırılmasından sonra Gedikli Başçavuşluğa yükseltildi.

Tunceli olaylarının bastırılmasından hemen sonra Atatürk'ün ölmesiyle büyük bir şoka giren Türkiye, Erzincan depremiyle derinden sarsıldı. Bu doğal afet sırasında Erzincan'da görevli olan Mehmet Ali Eke de depreme şahit oldu ve ciddi bir şekilde etkilendi.

Depremin acıları dinmeden ve yaraları sarılmadan, başlayan II. Dünya Savaşı, Türkiye'yi iyice karamsar bir ortama sürükledi. Türkiye, savaşa fiilen katılmamasına karşın, ne zaman biteceği belli olmayan ve yıpratıcı bir şekilde gelişen bu savaşın birçok olumsuzluğunu yakından yaşadı. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yokluk ve pahalılıktan Mehmet Ali Eke de olumsuz etkilendi. Ekmek ve şekeri görev yaptığı askeri birlikten tedarik eden Mehmet Ali Eke, gazyağı ve bezi herkes gibi vesika ile alabiliyordu. Bununla birlikte yaşam sadece savaş değildi. Dünya, savaşın en olumsuz yönleriyle uğraşırken ve Türkiye bu büyük savaşın dışında kalmak için her türlü politikayı denerken, diğer taraftan da insanlar arasındaki duygusal ilişkileri savaş bile tatile sokamamıştı.

Mehmet Ali Eke, 28 Birinciteşrin 1941 tarihinde Sultan Hanım ile evlendi. Tunceli'nin Mehmet Ali Eke'nin yaşamında ayrı bir yer kaplamasının bir başka nedeni de orada evlenmiş olmasıdır. Mehmet Ali Bey'in eşinin adı resmi kayıtlarda Sultan olarak geçmesine karşın, asıl adı Cahide'dir ve aslen Erzin'lidir. Sultan Hanım'ın ağabeyi sağlık memuru Nuri Gökcan ile Mehmet Ali Bey'in yakın arkadaş olmaları, bu evliliğin gerçekleşmesinde doğrudan rol oynamıştı. Bu olayların geçtiği yer ise Tunceli'nin Pülümür ilçesidir. İstanbul ve başkent Ankara'nın çok uzağında ve cumhuriyet ideolojisinin yerleştiği konusunda ciddi kuşkuların bulunduğu bir coğrafyada bulunan Pülümür'de, Mehmet Ali Eke ve ailesi modernleşen Türkiye'nin temsilcileri

Fotoğraf: 7

oldular. Eşi ve akrabası olan diğer bayanların, yeni değerlerin Doğu Anadolu'ya taşınmasında üzerlerine düşeni yerine getirdiklerini iddia etmek hiç de abartılı bir yorum değildir (Fotoğraf-7).

Evlenme cüzdanındaki kayıtlarda 1941 yılı ifade edilmesine karşın, evlilik işlemlerinin, soruşturmaların ve raporların tarihinin 1942 yılı Haziran ayına kadar uzandığı görülmektedir.¹⁰ Burada ilginç olan 1940'lı yıllardaki evlenmelerde çok yoğun bir bürokratik işlemin varlığıdır.¹¹

Mehmet Ali Bey ile Sultan Hanım'ın ilk çocukları olan İlknur, 1942 yılında Pülümür'de dünyaya geldi. Aynur isimli ikinci çocuklarını ise birkaç aylık iken kaybettiler.

Pülümür'den sonra 1944 yılında Diyarbakır'a tayin edilen Mehmet Ali Eke, II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin burada kaldı. Ardından Bayburt ve Amasya'da görev yaptı. Bayburt'ta iken babasının adını verdiği oğlu Galip dünyaya geldi. Çok uzun sürmeyen (altı ay kadar) Amasya'daki görevinden sonra, 1947 yılında Ankara'da Kara Harp Okulu'ndaki görevine başladı (Fotoğraf-8).

Ankara'da görevli iken 1949 yılında bir diğer çocuğu, Mustafa doğdu. Mustafa kayınpederinin adı idi. Böylece iki oğlundan büyüğüne babasının, diğerine ise kayınpederinin adını koymuş oldu. Bu isim koyma anlayışı, modernleşmeden yana bir silahlı kuvvetler mensubunun, geleneksel Türk aile yapısının değerlerini de devam ettirdiğini göstermesi açısından önemlidir.¹²

Resmi Emeklilik ve Sonrası

1953 yılında Hadımköy'de görev yaptıktan sonra, 1954 yılında Kıdemli Başçavuş rütbesinde iken malûlen emekli edildi. Mehmet Ali Eke'nin emekliliği de ilginç bir şekilde gerçekleşti. Gözlerindeki rahatsızlık nedeniyle birkaç kez rapor alınca, iradesi dışında emekli edilmesi ve bu yüzden emekli ikramiyesi alamaması, onun yaşamında yeniden zor günlerin başlamasına yol açtı. Emekli edildiğinde üç çocuk babası idi ve henüz böylesi pasif bir yaşama hazır değildi. Bununla birlikte 39 yaşında idi ve çalışacak

10 Evlenme cüzdanındaki evlilik tarihinin istenilen evraklara göre daha önceki bir tarihi taşıması, evlilik işlemlerinin çok uzamış olduğunu ve Mehmet Ali Bey ile Sultan Hanım'ın bu işlemlerin tamamlanmasını beklemeden evlendiklerini göstermektedir. Önce dini nikahın kıyıldığı, ardından gelen günlerde resmi nikahın kıyılmasından sonra evlilik cüzdanına geriye dönük bir tarihin verildiği de anlaşılmaktadır.

11 Mehmet Ali Bey ve Sultan Hanıma ait sağlık raporları, Sultan Hanımla ilgili polis soruşturması, Mehmet Ali Bey'in bağlı bulunduğu birliğin komutanının izin yazısı ve tabii ki nüfus hüviyet örneklerinin toplanmasıyla, evlilik önünde hiçbir engel kalmamıştı.

12 Cumhuriyetin modernleşme hamleleriyle ilk karşılaşan kuşaktan olan Mehmet Ali Eke'nin, bu modernleşmeye geleneksel değerleri tümüyle terk etmeden sahip çıktığını söylemek mümkündür. Doğal olarak da Mehmet Ali Eke'nin zihninde ve yaşamında modern-geleneksel çatışması yaşanmadı.

Fotoğraf: 8

gücü vardı. Bu arada son çocuğu dünyaya geldi. Aynı yıl Ankara'da bir ev alabildiği için, bu çocuğun şans getirdiğini düşünerek adını Uğur koydu.

Uğur'un doğması çalışmasını elzem hale getirdi. Yaşı, içinde bulunduğu koşullar ve sorumlulukları klasik emekli gibi bir hayat sürmesine engeldi. Emekli edildiği dönem, Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu ve ülkede sosyo-ekonomik açıdan ciddi değişimlerin yaşandığı yıllardı. Özellikle 1950-1954 yılları arasında, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk yıllarda geçmişe göre bolluk ve rahatlık göze çarpıyor ve savaşın sıkıntılarını üzerinden atan ülkede, hemen her sektörde atılımlar gerçekleşiyordu. Özellikle kentleşme hız kazanmış ve şehirlerle köylerin toplumsal dokusu hızla değişmeye başlamıştı. Toplumun günlük yaşayışında, tüketim tercihlerinde ve devlete bakışında geçmişle kıyaslanmayacak kadar farklılıklar ortaya çıkmıştı. Böylesi gelişmelerin yaşandığı bir süreçte, yeni iş kollarına ve bu iş kolları için de elemanlara ihtiyaç doğmuştu.

Bu tür gelişmeler, iradesi dışında birdenbire emekli edilen Mehmet Ali Eke açısından da bir çıkış noktası oluşturdu. Yeni iş bulma konusunda büyük sıkıntılar yaşamayacaktı. Önce bir fırında iş buldu ve buranın muhasebesini üstlendi. Ardından 1956 yılında Belediye'ye ait elektrik şirketine geçti.¹³ Burada kalem amir yardımcılığı görevinde

¹³ Bu dönemde inşa edilen barajlar sayesinde Türkiye'nin elektrik üretiminde büyük artışlar olmuş ve bu artış, başta sanayi olmak üzere, diğer ekonomik sektörlere de yansımıştı. Elektrik İdaresi de dönemin yeni ve gözde kurumlarından biri idi.

bulundu. Ancak emeklilik sonrası başladığı bu iki iş de, askerliğe bir yaşam biçimi olarak bakan Mehmet Ali Eke için geçici çözümlerdi. O ne pahasına olursa olsun yeniden orduyla ilgili çalışmak istiyor ve böyle bir iş için de fırsat kolluyordu. Bu amacına da Ordu Donatım Ana Deposuna işçi olarak girerek kısmen de olsa ulaştı.

1 Nisan 1963 tarihinde Ordu Donatım Ana Deposunda fikir işçisi statüsü ile göreve başlayan Mehmet Ali Eke, 1961 Anayasası sonrasında özgürlükçü anlayışın bir gereği olarak gelişen sendika hareketlerinde aktif görev aldı. İş kolunda örgütlü olan Türk-İş'e bağlı Türk Harb-İş Sendikasına üye oldu ve yoğun sendikal faaliyetler içine girdi.

İlgili sendikanın işyeri temsilciliğini yaptı ve ayrıca bu konudaki bilgi birikimini devamlı arttırmaya çalıştı. Sendikanın düzenlemiş olduğu seminerlere katılarak, işçi hakları konusunda çevresinde söz sahibi oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme karşısında destekleyici tavrını, bu kez modernleşmenin bir başka boyutu olan işçi haklarını da içeren katılımcılık konusunda devam ettirdi. Emekli bir asker olarak silahlı kuvvetlere mensup bir işyerinde sendikacılık yapmış olması, onun etkin bir kişiliğe sahip olduğunu kanıtladığı kadar, 1961 yılı sonrasındaki özgürlüğün sınırlarını göstermesi açısından da önemlidir. Ancak Türkiye 1968 yılı sonrasında yeniden siyasal, ekonomik ve toplumsal bunalımlara sürüklendi. Siyasal ve ekonomik çıkmazlar, demokrasi geleneğinin fazla güçlü olmadığı ülkede ordunun siyasete müdahalesine yol açtı. 12 Mart 1971 tarihindeki askeri muhtıra sonrasında anayasada değişiklikler yapıldı. Özgürlüklere bazı sınırlamalar getirildi ve sendikal faaliyetler hız kaybetti. Bu yeni durum Mehmet Ali Eke'yi de etkiledi. Gerek döneme özgü baskıcı uygulamalardan, gerekse artık yaşının bir hayli ilerlemiş olmasından dolayı sendikacılığı bıraktı ve bu kez fiilen emeklilik hayatını tercih etti.

Fiili Emeklilik ve Sonrası

Ordu Donatım Ana Deposu, Mehmet Ali Eke'nin fiilen çalıştığı son iş yeri oldu. Çok sayıda ortalama yaşlı Türk gibi o da dine ve ibadete yaşamında daha fazla yer vermeye başladı. Dini vecibelerini yerine getirme konusunda hassas olan Mehmet Ali Eke, 1976 yılında Hacca giderek, uzun süreden beri istediği bir şeyi de gerçekleştirmiş oldu.

Bu tarihten sonra artık Hacı Mehmet Ali Eke ya da çok sayıda insanın hitap ettiği gibi "Hacı Amca" idi. Bu arada çocukları da evlenmiş ve torunları olmuştu.

Hacdən sonra sıradan bir emekli yaşamı tercih etti. Yaşamda eskisi kadar iddialı değildi. Yaklaşık 7 yıl süren bu sıradan emekli yaşamı, hiç de ummadığı ve beklemediği bir olayın gerçekleşmesi sonucu, bir kez daha iradesi dışında değişikliğe uğradı. Uzun yıllardan beri ısrarla almaya devam ettiği milli piyango bileti, Mehmet Ali Eke'nin 19 Şubat 1983'te Türkiye'nin gündemine oturmasına neden oldu. Mehmet Ali Eke'nin

yarım biletine, 19 Şubat 1983 tarihli Milli Piyango çekilişinde büyük ikramiye olan 30 milyon TL'nin çıkması, sıra dışı yaşamında kendisi açısından en çarpıcı olayı oldu. Ancak o dönemde ciddi bir meblağ olan, yarım biletin karşılığı 15 milyon TL'yi tümüyle çocuklarına harcayarak, kendisinden çok çocuklarının yaşamlarını değiştirdi.

Yaklaşık bir buçuk yıl sonra Milli Piyango milyonerleriyle ilgili olarak yayınlanan bir yazı dizisindeki kendisine ait olan ifadeler, onun olaylara bakışını, dünya görüşünü ve kişiliğini yansıtmaya açısından ihmal edilmeyecek bir belge niteliği taşımaktadır. Mehmet Ali Eke'nin doğrudan kendisine ait olan bu ifadeler, günümüze ulaşan tek basılmış kaynaktır. Bu nedenle bu yazı dizisinde yer alan açıklamaların aynen aktarılmasının, Mehmet Ali Eke'nin anlaşılmasına katkı sağlayacağına kuşku yoktur. Bu yazı dizisinde Mehmet Ali Eke ile ilgili açıklamalar ve kendisinin verdiği cevaplar aynen şöyledir:

"Kişi 70 yaşına gelip de, bir sabah 15 milyonun sahibi olarak uyanırsa ne yapar? Herhalde, "Alsam mı, almasam mı" diye düşünmez. Ama, Hacı Mehmet Ali Eke düşündü ve ilk işi de Diyanet İşleri'ndeki bir tanıdığına başvurarak, piyangodan çıkan ikramiyeyi almanın dinî açıdan sakıncası olup olmadığını sormak oldu.

Hiçbir sakınca olmadığını öğrendiği anda ise başsavuştuktan emekli Hacı Mehmet Ali Eke, parayı nasıl harcayacağı konusunda hiç tereddüde düşmedi. Havadan gelen 15 milyon lirayı, bir kuruşuna bile dokunmadan dörde böldü ve çocuklarını ev sahibi yaptı.

Ankara'nın Kurtuluş semtinde en küçük oğluna aldığı dairede 15 milyonun öyküsünü anlatırken, Mehmet Ali Eke'nin mutluluğu yüzüne aksediyordu.

Mehmet Ali Eke 1935'te astsabay çıktı çakkalı, her piyango çekilişinden önce hiç yapmadığı bir şey yaptı:

-Evde oturuyoruz. Oğlumu çağırdım. 'Oğlum' dedim. 'Bana para lazım, git de, 15 milyonluk bir bilet alver'. Çocuk bileti alıp geldi. Cumartesi çekiliş oldu, Pazar sabahı bileti çıkarıp, gazeteye baktım. 160621, tamam, çıkmış. Hiç sesimi çıkarmadım. Biraz sonra gazeteleri içeri aldı. Biletin numarasını da aklında tutmuş, bir patırtı koptu içeride. Koştı 'baba, bize büyük ikramiye çıkmış' diye. Fakat baktım çok heyecanlı. Benim çocuk heyecanlanınca bir bacağı uyuşmaya başlıyor. Hemen sobanın kapağını açtım, bilet de elimde 'yakarım' dedim. Hala 'senin o soğukkanlılığını unutamam' der.

İşte ilk bilet aldığı günlerden, 48 yıl sonra yaşı 70'e gelmiş de olsa, Mehmet Ali Eke milyoner oluvermişti... Ama, milyonerliği fazla uzun sürmedi.

Eke ailesi piyango çıkmadan önce, Kurtuluş'taki yeni evlerinin üç sokak ötesinde bir gecekonduya oturuyordu. Baba Eke, biletine 15 milyon lira vurduğu anda tek bir şey düşündü: Çocuklarını kiradan kurtarmak... şöyle diyor Mehmet Ali Eke:

-Bu memleketinde kasaptan 100 gram kıyma alır, bir tencere yemek pişirir, karnını doyurursun. Ama, ay başı gelip de ev sahibi 'arttır' diye kapına dayandı mı, halin fena.

Ben, çok kirada oturduğum için derdini bilirim. Hele Ankara'da kira meselesi korkunç. Daba önce çocuklar kiradaydı. Binbaşı olan oğlum lojmanda oturuyordu ama, süresi dolunca o da çıkacaktı. Ya sonra?.. 60 bin lira maaş al, 35 binini kiraya ver. Beş nüfus nasıl geçinecek. Onun için üç oğluma birer daire aldım, damadıma da paylarını sermaye yapmış diye verdim.

-Gecekonduyu ne yaptınız?

-Piyangodan sonra oğlumu everdim. O da 'beraber oturursak evlenirim' dedi. Onun üzerine gecekonduyu kiraya verdim 10 bin liraya. Tapuluydu ama, hisseli olduğu için baktım işin içinden çıkamayacağız, orayı da sattık. Oğlumun yanına yerleştik.

Mehmet Ali Eke eski evine gecekondu diyor ama, eşi Cahide hanım, hemen itiraz ediyor. 28 yıl, iyi kötü ömrünü geçirdiği evini biraz özlediği belli:

-Önü bahçeydi. Bakmayın siz adı gecekondu ama, üç oda, bir salondu. Yani basit bir şey değil. Buradan güzeldi.

Mehmet Ali Eke'nin dört çocuğu var: ikisi öğretmen, biri binbaşı üç oğlu, bir kızı ... '15 milyonluk bilet istiyorum' diye ismarladığı bilet gerçekten 15 milyon lira getirince, Mehmet Ali Eke 'çocuklara versem kötüye kullanmazlar ama, ne olursa olsun bizzat idare edeyim' diye düşünerek üç tane 3 milyon 250 bin liralık daire almış. Damadına da sermaye için payını verdikten sonra geriye bir kuruş artmamış. Artmadığı gibi kendi parasından ekleyip, oğluna düğün yapmış, evin eşyalarını almış. Kendisi için ne yaptığını merak ediyoruz:

-Karı-koca bir çorap bile almadık. Yalnızca çocukların mesut olsun, daba iyi olsunlar diye düşündüm. Onlar benim için medar-ı iftihardır. Cenab-ı Allah bize lütfetti, biz de kötüye harcamadık. Çocuklarımızın birer daireye sahip olması bana kâfi.

-Kutlamak için bir yemeğe bile gitmediniz mi?

-Katiyen. Öyle şeyler bize hem ters hem de başka yere harcamak istemedim. Sadece piyango çıktığı gün binbaşı oğlum hasta yatıyordu. Ona gitmiştik. 200 bin lira nakit borcu varmış. Fazladan bir onu verdim.

Mehmet Ali Eke, piyango parasını olduğu gibi çocuklarına harcıyınca çevresindeki herkes şaşır kalmış. Ancak Eke'nin gönlü buzur içinde Diyor ki:

-Benim evladım da olmadıktan sonra bende olmuş, ne yazar. Ben ne yapacağım bundan sonra?.. Benim yaş 70, iş bitmiş. Çok şükür devlet bana birkaç kuruş emekli maaşı vermiş. Bununla gayet güzel idare ediyorum. Çünkü kahveye gitmem, kumar oynamam, içki içmem. Onun için de fuzulî bir masrafım yok. Sigaram yok. Aldığım parayla geçinmeye çalışıyorum. Ayağımızı yorganımıza göre uzatıyoruz, boğazımızdan da kesmiyoruz. Allah olmayanlara da versin. Herkesi bundan kurtarsın.

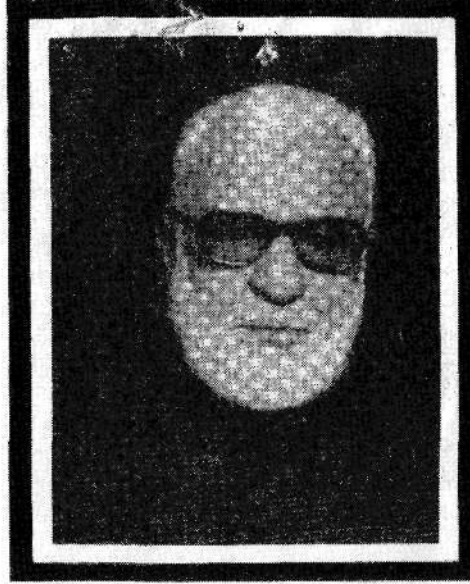
Mehmet Ali Eke, 30 yıl önce başsavuştuktan malulen emekli olmuş. Ardından elektrik şirketine girmiş ve 1976'da işten ayrıldığı zaman aldığı parayla Hac'a gitmiş. Çevresindekilerin deyişyle 'Hacı Amca' günümüzde pek nadir rastlanan bir ruh hali içinde:

-Allah her istediğimi verdi. Altı ay evvel sağ tarafıma bir felç geldi ama, abdestimi alabiliyorum, her işimi görebiliyorum. Son olarak hanımı da turist olarak Mekke-Medine'ye bir götürebilirim, oraları göstermek istiyorum. Hayatta başka da idealim yok.

'Hacı Amca' paranın açmadığı kapı olmadığını inanmıyor, 'Parasızlık da ateşten gömlek, giyebilene' diyor, şöyle devam ediyor:

-Ama bugün millet artık paraya taptı. Fakat olmayınca da bir şey yapamıyorsun...

'Hacı Amca', Mehmet Ali Eke, bugün parasını en iyi şekilde değerlendirdiğine inanmanın verdiği huzur içinde camiye gidiyor, çocuklarının sorunları, başarılarıyla, üzümlü seviniyor... 'Hacı Amca'nın, 'haydan gelip, huya gitmeyen', ama, fazla da uzun olmayan 'milyonerlik' yaşamı işte böyle...'14

M. Ali EKE
(E.) P. Kd. Bçvş.
(1915 - 1995)

Fotoğraf: 9

Çocuklarıyla ilgili düşüncelerini de çok açık bir şekilde ortaya koyan bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Mehmet Ali Eke, yaşamdaki temel amaçlarının gerçekleştiğini görmüştü. Bu yüzden de samimi olarak inandığı öteki dünyaya yönelik hazırlıklara başladı. Bugün çoğumuza garip gelebilecek bir kararla, eşi ve kendisine ait mezarları satın aldı ve hatta yaptırdı.

Aralık 1995 tarihinde öldü. Askeri bir törenle Karşıyaka mezarlığına defnedildi. Yaşamında çok yer kaplayan askerlik, son yolculuğunda da onu yalnız bırakmadı (Fotoğraf-9).

14 Ayşe Çakıcı, "Talih Kuşu, Kondu Geçti", *Milliyet*, 21 Ağustos 1984

Sonuç

Mehmet Ali Eke'nin monarşiden cumhuriyete, ümmetten ulusa uzanan yaşamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihiyle benzer çizgide gelişti. Bir devlet için en sancılı dönem, bir toplum için en sorunlu dönemi bizzat duyarak, görerek ve algılayarak yaşadı. Dokuz cumhurbaşkanı, sayısız başbakan ve hükümet gördü. Üç askeri müdahale, 21 seçim ve bir o kadar da yenilenen parlamento gördü. Hem Osmanlı'yı hem de cumhuriyeti yaşadı. Hem Mebusan Meclisinin hem de TBMM'nin de çıkardığı yasalarla yönetilenler arasında yer aldı. Gün geldi Türk modernleşmesinin destekçisi, gün geldi ülke savunmasının bir neferi oldu. Tunceli'de gelişen olayların bastırılmasında fiilen görev alırken, belki de yaşamının hiçbir döneminde olmadığı kadar katı ve sert davranışlar sergiledi.

Görevi gereği Anadolu'nun bir çok yöresini tanıma imkanı bulan Mehmet Ali Eke'nin yaşamında ailesinin ayrı bir yeri oldu. Her türlü olumsuzluğa rağmen çocuklarının iyi yetişmeleri için en üst düzeyde özen gösterdi. “Hacı Amca” olarak tanınmasına karşın, din ile yaşamın diğer yönlerini ayrı tutmayı başardı. Türk devriminin savunucusu oldu, ama geleneksel Türk aile tipini terk etmedi. Bir anlamda modernleşen Türkiye'nin kendisiyle çatışmayan çehresini temsil etti. Kendi kimliğini ve geçmişini terk etmeden, yeni değerlere uyum sağladı. Bu belki de ülküsel olan, ancak toplumun büyük kısmının başaramadığı bir yaşam tarzıydı. 80 yıllık ömrünün 72 yılını Cumhuriyet yurttaşı olarak sürdürdü ve yeni devletin kanaatkar ve mütevazı kuşağının temsilcisi oldu.

Özet:

Biyografik incelemeler genellikle meşhur şahsiyetler üzerinden gelişmişse de, modern tarihyazıcılığı çoktandır bu sınırı aşmış, “sıradan” hayatları da kendisine araştırma konusu edinmiştir. Bu çalışma, bu eğilimin bir örneği olarak, Mehmet Ali Eke'nin hayatının ana safhalarını binlerce benzer örnekten biri olarak ele almaktadır. Osmanlı tebaası olarak doğup Cumhuriyet vatandaşı olarak ölen Eke'nin 85 yıllık yaşamı, aynı zamanda Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı I. Dünya Savaşı, Atatürk devrimleri ve Dersim isyanı gibi tarihi dönüşümlerin sıradan hayatlar üzerindeki izdüşümleri olarak da okunabilir.

Anahtar sözcükler: Mehmet Ali Eke, Atatürk devrimleri, Dersim isyanı

Abstract:

Biographical studies as part of historical research have long been dealing with the “ordinary” lives as much as these of prominent historical figures. The present study is an example of such an inquiry into the life of Mehmet Ali Eke, whose experience

was perhaps no more than only one of thousands of similar cases. Born as an Ottoman subject and died as a citizen of Turkish Republic, his life developed along with the socio-political changes of Turkey during his life time. The study examines the stages of his personal life in parallel with those of the Republic in terms of his involvement in certain crucial moments such as World War I, Atatürk's revolutions, Dersim rebellion, etc.

Keywords: Mehmet Ali Eke, Atatürk's reforms, Dersim rebellion